

Гандзілевська Г. Акмеограма життєвого сценарію Ю. Липи. *Дев'ять Липівські читання: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (11–12 травня 2018 р.)* / упоряд. С. В. Кучеренко. Полтава : ПУЕТ, 2018. С. 269–277.

*Галина Гандзілевська
(м. Острог, Україна)*

АКМЕОГРАМА ЖИТТЄВОГО СЦЕНАРІЮ ЮРІЯ ЛИПИ

Поняття «життєвий сценарій» (ЖС), запропоноване основоположником транзактного аналізу Е. Берном¹ у 60-х роках ХХ століття, як несвідомого плану життя, є в полі інтересу різних галузей науки. Основною спільною характеристикою цього поняття у міждисциплінарній парадигмі є заданість, що впорядковує минуле, сучасне і майбутнє (Н. Пряжніков², Л. Губарева³, І. Мізінова⁴).

Попри наявний інтерес психології до феномену життєвого сценарію, бракує досліджень, присвячених вивченню особливостей його розгортання в акмеперіоді – у віковий період життєвого шляху, найбільш сензитивного з точки зору реалізації особистістю свого життєвого потенціалу⁵. Разом з тим, життєві моделі або сценарії, на думку О. Матвієнко⁶, як форма цілепокладання в умовах соціального простору і часу, виконують функцію впорядкування для особистості основних правил як соціальної взаємодії, так й стратегій самореалізації.

Особливу роль життєвий сценарій, що набуває активності у стресових ситуаціях, виконує під час вимушеної еміграції, яку розглядаємо, як «зрив» життєвих планів. У зв'язку з цим актуальним є дослідження конструктів

¹Берн Е. Ігри, у які грають люди: світовий бестселер із психології стосунків/ [пер. з англ. К. Меньшикової] Харків : КСД, 2016. – 255 с.

²Пряжніков Н. С. Профессиональное самоопределение: теория и практика. – М., 2007. – 189 с.

³Губарева Л. А. Зависимость ведущего сценария от отношения к смерти // Проблемы здоровья личности в теоретической и прикладной психологии: материалы междунар. науч.-практ. конф. / под ред. Н. А. Кравцовой. Владивосток, 2011. – С. 104–111.

⁴Мизинова А.И. Жизненные сценарии личности: основные подходы к рассмотрению // Известия Саратовского ун-та. Нов. серия. Сер. Философия. Психология. Педагогика. – 2013. – Т. 13, вып. 4. – С.59-64

⁵Гуменюк У. І. Особливості ірраціональних вірувань акмеперіоду людини в залежності від домінуючої психологічної функції та загальної установки свідомості: автореф. дис ... канд. психол. наук. – Хмельницький: Б.в., 2011. – 20 с.

⁶Матвієнко О. В. Формування життєвого сценарію молоді // Актуальні проблеми психології. – 2015. – Т. 7, вип. 38. – С. 299-308

потенціалу життєвого сценарію українських емігрантів, формування якого починається у дитячі роки.

Дослідження шляхів продуктивної взаємодії людини зі світом все частіше науковці здійснюють крізь призму аналізу індивідуальної історії особистості, її життєвого шляху (І. Міщиха⁷, В. Климчук, Я. Мойсієнко⁸ та ін).

У цьому дослідженні сконцентровано увагу на особливостях формування та відновлення акмеологічних ресурсів життєвого сценарію українського поета, публіциста, науковця, лідера літературних та громадських об'єднань, лікаря-практика Ю. Липи.

У межах акмеологічного підходу, сутність якого полягає у вивченні особистості, зорієнтованої на досягнення вершин життєдіяльності, у вимірах індивід – особистість – індивідуальність, життєвий сценарій в акмеперіоді, хронологічні межі якого згідно до праць В. Ямницького⁹ охоплюють 20-60 років, досліджуємо у вимірі акмеологічного проекту. Продуктивність реалізації життєвого проекту залежить від рівня його акмеологічного потенціалу – акумулятивної системи зовнішніх і внутрішніх ресурсів для адаптації індивіда у соціумі та його максимальної самореалізації.

Керуючись принципами сценарного аналізу Е. Берна, запропонованих В. Климчуком і Я. Мойсієнко¹⁰, спробуємо реконструювати умови та чинники формування акмеологічних ресурсів життєвого сценарію Ю. Липи, які забезпечили життєстійкість у взаємодії з інокультурним середовищем, відповідно до акмеологічної цілі лідера об'єднання групи «Tank»: «поставити... віху творчості для інших», навіть якщо доведеться «згинути... з іменем Великої Держави на устах»¹¹.

⁷Міщиха Л. П. Творчий потенціал особистості у період пізньої дорослості: монографія. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2014. – 400 с.

⁸Климчук В., Мойсієнко Я. Життєвий шлях творчої особистості: принципи біографічного дослідження // Соц. психологія. – 2007. – № 6. – С. 32-44.

⁹Ямницький В. М. Розвиток життєтворчої активності особистості: теорія і експеримент: монографія. – Одеса: ПНЦ АПН України – СВД Черкасов М.П., 2006 – 362 с.

¹⁰Климчук В., Мойсієнко Я. Життєвий шлях творчої особистості: принципи біографічного дослідження // Соц. психологія. – 2007. – № 6. – С. 32-44.

¹¹Липа Ю. «Tank». Об'єднання українських мистців // Тризуб. – Париж, 1929. – Ч. 27. – С. 4-7.

Згідно до сучасних історичних досліджень (І. Стамбол та С.Кучеренко)¹², перший досвід міграції Ю. Липа (Георгій Андрійович Геращенко) отримує під час його переїзду влітку 1909 року з рідного містечка Старі Санжари на Полтавщині, де письменник народився (22 квітня / 5 травня 1900 року в родині священника), до Дальника поблизу Одеси. Там він буде усиновлений подружжям Лип (10 лютого 1910 року): Іваном Львовичем – лікарем, громадським діячем, письменником, який згідно до наукових розвідок І. Стамбола¹³, будучи «восприемником»(хрещеним батьком), міг бути й рідним батьком Юрія, та вчителькою української мови Марією Григорівною. У новій родині хлопчик швидко звик до змін, що свідчить про його адаптивність та сприятливе середовище, яке забезпечили нові батьки.

Високий рівень обдарованості демонструє його пізнавальна активність та стрімкий розвиток організаторських і комунікативних здібностей крізь призму національної ідентифікації. Зокрема Іван Липа в листі до Бориса Грінченка (21. 11. 1909 р.) відгукується про сина, як про «енергійного», «здібного» та «розвиненого не по літах» «природженого агітатора». Акцентує увагу на цьому і його мати у листі до Марії Грінченко (13. 02. 1910 р.): «Він не читає, а ковтає книжки», уже всіх школярів повкраїнізував»¹⁴. Підтримується батьками й інтерес до історії України та природничих наук: «...увечері в хаті нашої школа, вчимо Юрка. Маруся вчить його по програмі другого класу, а я прохожу з ним українську мову, історію України та натуральні науки. По історії на завтра у нас йде уже Богдан Хмельницький...»¹⁵.

Така емоційна та інформаційна підтримка позитивно впливає на формування світогляду майбутнього лідера громадських та літературних об'єднань, його патріотично зорієнтовану життєву позицію, що й підтверджує його подальше життя. Слід відзначити, що до переїзду для хлопчика було заборонено не лише читати, «а й говорити по-українському». У листі до Марії

¹²Стамбол І.І., Кучеренко С.В. Іван та Юрій Липи. – Харків: Фоліо, 2016. – 121 с.

¹³Стамбол І. Іван Львович Липа в українському національному русі (кінець XIX - початок 20-х років XX ст.) : дис ... канд. іст. наук. – Одеса, 2016. – С. 64.

¹⁴Листи Івана та Марії Лип до Бориса і Марії Грінченків цит. за Кучеренко С. «Чого Юрась не навчиться, того і Юрій не буде знати» // Яворівщина. – Яворів, 2015. – 18 червня (№45-46). – С.4.

¹⁵ Там само.

Грінченко Марія Липа наголошує й про їхню участь з Іваном Липою у формуванні національної ідентичності сина: «Хочемо, щоб він вчився дома, а в гімназії тільки складав іспит (...) поки з національного боку не окріпне»¹⁶.

Про результат досягнення цієї мети свідчить біографічний факт Ю. Липи. Йому довелося тричі їздити на співбесіду до Вільна через відмову писати своє прізвище у польській вимові – «Ліпа». Ю. Липі вдалося переконати проф. Яна Мушинського, що він – українець Липа¹⁷. Ймовірно, що такі уміння, підкріплені його вольовими якостями, наполегливістю, відданістю своїм моральним ідеалам, були закладені в дитинстві.

Перебування під впливом батька і в оточенні батькових однодумців вплинуло і на подальшу його діяльність у корпорації «Чорноморе», у результаті чого, чорноморці отримали чіткий національний державницький світогляд, а Ю. Липа – досвід організатора та публіциста¹⁸. Принципи виховання провідників для нації Ю. Липа формулює у своїй програмній праці «Державницька молодь» (1925), а також статтях «Влада і особистості» (1927), «Напрямні поступовання корпорантів і корпорації «Чорноморе» (1928-1929), «Українське суспільство і його молодь» (1932) тощо.

Відповідно до принципу наслідування батьківських сценаріїв¹⁹ виокремлюємо біографічний факт, який підтверджує продовження професійного сценарію Юрієм свого батька. Восени 1922, не завершивши навчання на юридичному факультеті Новоросійського університету, хлопець починає навчання на медичному факультеті, вступивши до Познанського університету²⁰. Батьківський період, який тривав 14 років (від 1909-го до 1923р.), спрямував подальше розгортання його життєвого сценарію

Одним із чинників формування життєвого сценарію, згідно до праць транзактних аналітиків, є ототожнення дитини з казковим чи літературним

¹⁶ Там само.

¹⁷ Кучеренко С. Чорноморець // Стамбол І., Кучеренко С. Іван та Юрій Липи. – Харків: Фоліо, 2016. – С. 90-91.

¹⁸ Кучеренко С. Юрій Липа - комілітон чорноморець // Сьомі Липівські читання: матеріали Всеукр. наук. конф. [Одеса, 15. 11. 2014] / БФ ім. Івана і Юрія Лип, Український клуб Одеси, Центр національного відродження – К.: УВС ім. Ю. Липи, 2015. – С. 24-40.

¹⁹ Климчук В., Мойсієнко Я. Життєвий шлях творчої особистості: принципи біографічного дослідження // Соц. психологія. – 2007. – № 6. – С. 32-44.

²⁰ Кучеренко С. Чорноморець... – С. 72.

героєм. Ймовірно, що прототипом життєвого сценарію Ю. Липи був не лише його батько, а й такий літературний герой, як Захар Беркут: «...прочитавши Захара Беркута, найбільше зауважив на те, що він умирав: «Ах як він умирав. От як би так кожний умирав». А потім: «Як би всі були такі українські книги, то я б читав і читав»²¹. Такі глибокі переживання посилює сон хлопчика, в якому він загинув мученицькою смертю. Ймовірно, що перше опубліковане оповідання Ю. Липи «Минуле»²², написане під цими враженнями, репрезентує його життєвий сценарій. Ресурсами реалізації сценарію, який міг активувати архетип Героя²³, виокремлюємо присвоєння досвіду предків (*Збудились у коневі душі предків, козачих та татарських коней*), який дозволяє автору справитись із внутрішнім конфліктом (*Мов шершень серед бджіл воював Петро, і кінь його був, як оса*).

Подібні паралелі знаходимо й у казках батька Ю. Липи. Батьківські приписи, згідно до транзактного аналізу, мають сильний вплив на формування життєвого сценарію. Донька Ю. Липи Марта Липа-Гуменецька вважала, що після смерті батька (1923) поет продовжував писати йому листи – «такою була духовна потреба звиряти свої думки і почуття найріднішій людині, яка вже пішла за межу»²⁴. З одного боку генерування наративів такого типу допомагало справитись із втратою, з іншого – підкреслює значну роль батька у житті Ю. Липи та дозволяє виокремити сценарне рішення: бути гідним сином своєму наставнику: «Я є все ж таки Ваш Татусю, я чую Ваш голос і спокійний... Одно в мені є і буде: Ви і моя гордість... Коли і впаду, то як Ваш Син»²⁵.

Психологічний аналіз казки «Юрасів Сад»²⁶, створеної І. Липою в Одесі спеціально для свого сина («Дзвінок», Львів, 1911), дозволив виокремити авторські інтенції, що могли вплинути на формування сценарних установок

²¹Кучеренко С. «Чого Юрась не навчиться, того і Юрій не буде знати» // Яворівщина. – Яворів, 2015. – 18 червня (№45-46). – С. 4.

²²Липа Ю. Минуле // Вільне життя. – Одеса, 1918. – 5 травня (№ 30). – С. 2–3.

²³Марк М. Герой и бунтарь. Создание бренда с помощью архетипов//Пер. с англ. под ред. В. Домнина, А. Сухенко. – СПб.: Питер, 2005. – 336 с.

²⁴Липа-Гуменецька М. Слово про батька // Лікарський збірник. Нова серія. Том ІХ. На пошану Юрія Липи. – Львів-Чикаго, 2001. – С. 142-154.

²⁵ Там само – С. 145.

²⁶ Липа І. Юрасів сад: казка / підг. до друку Т. Максим'юк // Чорноморські новини – Одеса, 2015. – 21 лютого (№12); 7 березня (№16). – С.4.

Юрія, зокрема установку на акмеологічний розвиток засобом праці над собою. Конструктивним чинником цього процесу відповідно до метафоричного нарративу виокремлюємо установку на розвиток умінь отримати зовнішній ресурс, витримувати конкуренцію та здійснювати вибір.

Біографія Ю. Липи у певній мірі відображає настанови свого батька. Зокрема слідувати духовно-моральним цінностям предків, реалізовувати свій потенціал згідно до національній ідеї, користуватись ресурсами довкілля і т.д. Однак, раптова смерть Ю. Липи, що «зірвала» реалізацію життєвих планів письменника, лікаря, публіциста і талановитого лідера, мимоволі повертає до його оповідання «Минуле», де головний герой героїчно помирає.

Згідно до теологічного принципу сценарного аналізу розшифровку сценарію слід починати із його «фіналу». Це дає змогу коригувати розуміння його суті²⁷. За спогадами О. Грядової²⁸, арешт Ю. Липи відбувся в саду, де він відпочивав із сім'єю. 19 серпня 1944 р., в неділю, на Спаса, Юрій Липа був заарештований енкаведистами на хуторі Іваники, 20 серпня – розстріляний у с. Шутова²⁹. У своєму дослідженні А. Погорелова стверджує, що Ю. Липа був абсолютно свідомий того, що своєю діяльністю він наближає власну смерть. Передбачуваність цієї екзистенційної даності, згідно до праць Н. Абаньяно, стимулює реалізацію призначення³⁰. У вірші Ю. Липи «Призначення» (1938)³¹, автор наголошує на внутрішньому конфлікті («у боротьбі з собою»), результатом вирішення якого є усвідомлення свого покликання («В одній хвилині з'явиться тобі / Твоє призначення земне і зміст»). Вбачаючи у цьому сенс життя («Як же ж не вчув призначення свого, – / Ти ще не жив, і ще не вартий вмерти»), письменник бере відповідальність за його реалізацію («Ти не

²⁷Климчук В.О., Мойсієнко Я.В. Життєвий шлях творчої особистості: принципи біографічного дослідження // Соціальна психологія. – 2007. – №6. – С. 32-44.

²⁸Грядова-Беньковська Як взяли Юрія Липу // Апостол новітнього українства: Спогади про Юрія Липу /упоряд. П. і Ю. Кіндратовичі. – Львів: Каменяр, 2000. – С. 115–117, 131.

²⁹Кучеренко С. Короткі біографічні відомості про Юрія Івановича Липу // «Три брати» Юрія Липи: творча,наукова і публіцистична спадщина (1917-2017): біобібліографічне дослідження /упоряд. С. Кучеренко. Львів, 2017. – С.22.

³⁰у Погорелова А. Поезія Юрія Липи: національно-екзистенційний вимір тексту// Липівські читання: матеріали Всеукр. наук. конф. [Одеса, 15. 11. 2014] / БФ ім. Івана і Юрія Лип, Український клуб Одеси, Центр національного відродження – К.: УВС ім. Ю. Липи, 2015. – С. 148.

³¹Липа Ю. Призначення : вірш // Вірую: вибрані вірші – Львів : [Мета], 1938. – С.9.

втечеш, дивись вперед – і знай: / Одно тобі залилось тільки: жити ним»), як до завдання вищої сили («воно – від Бога»).

Інтенсивність робочого дня Ю. Липи, його надактивне життя можна розуміти, як намір встигнути виконати своє покликання, віднайти місію. Згідно до спогадів М. Струтинської³² ідеєю Ю. Липи було виростити в українському народі почуття спокійної гордості («я мушу дати синтезу і мушу поспішати, бо в мене немає багато часу»). З біографії письменника відомо, що в юнацькому віці хлопцю довелося пережити арешт, пограбування, переслідування і загрозу розстрілу (травні 1919 року). Такі події могли вплинути на уявлення та ставлення до життя Ю. Липи. Ймовірно, що саме в цей період Ю. Липою приймається сценарне рішення щодо напрямків своєї життєвої активності. У листі до А. Жука він згадував: «Небезпека смерті дуже багато дає: або ламає, або перевиховує»³³.

Згідно до спогадів Ю. Липи, батько не підтримував його письменницькі справи, однак, давав свободу у виборі реалізації свого покликання: «Якщо сину в тебе дійсно є талант і покликання, то ніяка заборона не допоможе, а як це тільки графоманія, то краще не псувати паперу і зайнятися ділом»³⁴. Ю. Липа шукає себе у різних сферах, серед яких громадська та літературна діяльність займає чільне місце. Хоч він був уже достатньо відомим серед українців поетом, прозаїком і публіцистом, справжній успіх Ю. Липи принесла його праця «Призначення України» (1938), як один із варіантів пояснення історичного шляху українців. Рік видання цієї праці вважаємо оптимом (вершиною) його акмеperiodу.

У вимірі професійних спрямувань життєвий сценарій Ю. Липи можна продемонструвати репертуаром таких життєвих ролей, як Працелюб, Проповідник, Керівник, Цілитель³⁵. Згідно до спогадів Б. Стебельського, «як

³²Струтинська М. Юрій Липа // У світлу пам'ять д-ра Юрія Липи. Архівний Збірник до 40-річчя героїської смерті / Український медичний архів. Денвер–Чикаго: Б.в., 1984. – С. 49–56. – С. 21.

³³Кучеренко С. Чорноморець... – С.70.

³⁴Мокривська-Венгринович Л. Спогади про Юрія Липу // Апостол новітнього українства: Спогади про Юрія Липу / уряд. П. і Ю.Кіндратовичі. – Львів: Каменяр, 2000. – С.84

³⁵Горностай П. Личность и роль: Ролевой подход в социальной психологии личности: [монография] / Киев: Интерпресс ЛТД, 2007. – 311 с.

лікар, Липа віддавав медицині свій день. Як мистець – працював і творив уночі. Відпочивав поміж ніччю і днем – ранками. ... сідлав творчого коня, коли нічна тиша відгороджувала все, що спиняло б біг вільної, необмеженої думки³⁶. С. Кучеренко відповідно до автобіографічного вірша Ю.Липи «Три брати», виокремлює напрямки його професійного сценарію у вимірі триєдиної духовної спадщини: *мистець* – поет, новеліст, романіст, драматург, літературознавець, мистецтвознавець, мовознавець, культуролог; *мислитель* – публіцист, журналіст, ідеолог, політолог, історик, філософ історіософ, геополітик, економіст та ін.; *медик* – лікар-фітотерапевт: практик і науковець³⁷.

Узагальнено траєкторію розгортання ЖС в акмеперіоді, яка відображає досягнення Ю. Липи згідно до його акмецілі, умови та чинники відновлення акмеологічних ресурсів демонструє Таблиця 1. Основою для конструювання акмеограми письменника стали праці Л. Биковського, М. Липи-Гуменецької та С. Кучеренко³⁸ (Див. додаток)

Згідно до наукових розвідок С.Кучеренко³⁹ творча спадщина налічує 360 творів, що включає 140 віршів, 9 драматичних поем. Окрім того, Ю. Липа здійснив 30 поетичних перекладів. Як прозаїк надрукував понад 20 новел та понад 20 есеїв, як фітотерапевт, практик і науковець опублікував 16 медичних праць, як публіцист написав понад 30 праць з геополітики, історіософії, етнопсихології тощо. Організаційно-видавнича діяльність Ю.Липи переважає на першому етапі акмеперіоду. Громадська політична – рівномірно протягом акмеперіоду. 1938 рік вважаємо вершиною акмеперіоду Ю. Липи.

Останній період життя (Яворівські часи), які тривали від осені 1943 до серпня 1944 р. є спадом в творчій діяльності письменника. Разом з тим, переконання Ю.Липа про людину-Героя, що стало базовим у формуванні його національно-патріотичного життєвого сценарію, збережено ним протягом

³⁶Стебельський Б. Юрій Липа // Стебельський Б. Ідеї і творчість: Збірник статей та есеїв – Торонто: НТШ, 1991. (Вид. НТШ Т.32). – С.287.

³⁷Кучеренко С. «Три брати» Юрія Липи: есей // Три брати Юрія Липи: творча, наукова і публіцистична спадщина (1917-2017): бібліографічне дослідження / упоряд. С. Кучеренко. – Л.: Каменярь, 2017. – С. 232-241.

³⁸ «Три брати» Юрія Липи: творча, наукова і публіцистична спадщина (1917-2017): бібліографіч. дослідження/упоряд. С.Кучеренко.Львів,2017. – 304 с.

³⁹Три брати Юрія Липи: творча, наукова і публіцистична спадщина: бібліографіч. дослідження / упоряд. С. Кучеренко. – Л.: Каменярь, 2017. 304 С. С. 19-22.

життя: «...Я в першу чергу тільки українець, я той, ким був мій батько... я є Тарасівець, Шевченко мій ідеолог, а «Кобзар» моя ідеологія. Я був, є і буду людиною чину і сьогодні я йду з тими, що діють і з ними залишуся...»⁴⁰

Додаток

Таблиця 1
Акмеограма життєвого сценарію Юрія Липи
 (22 квітня / 5 травня 1900 року – 20 серпня 1944р)
 митець, мислитель, медик

		Еміграція (втрата ресурсу)	Чинник відновлення ресурсу	Твори, що принесли успіх	Акме ціль	Провідна діяльність	Акме
АКМЕПЕРІОД	20-37	Еміграція до Тарнова (з листопада 1920 до березня 1922), до Винників (з березня 1922 до жовтня 1922р).	Літературна діяльність Мистецька група «Сонцецвіт»	У збірнику «Сонцецвіт» вірш «Час людини» і поеми «Князь полонений» - визнання критиками поетичного таланту	Розвиток національної ідентичності українського народу	20-22 роки: поет	
		Еміграція (Познань) Жовтень 1922-листопад 1928	Громадська і літературна діяльність (корпорація «Чорноморе»), навчання на медичному факультеті, Познанського університету (з жовтня 1922р.)	«Державницька молодь» (1925) Поетичні переклади з німецької та французької Драматичні поеми		22-28 років: Поет, прозаїк публіцист, лікар	
		Еміграція (Варшава) Листопад 1928-осінь 1943	Літературна Громадська Лікарська діяльність, Навчання військової медицині і фітотерапії, школа політичних наук, Літературна група Танк –	«Танк», «Танківці» (1929), «Козаки в Московії», (1934), «Бій за українську літературу» (1935). 3 томи новел «Нотатник» (1936 – 37), збірники віршів «Суворість» (1931), «Вірую» (1938) Медичні праці і підручники. «Всеукраїнська трилогія» (назва Л.Биковського): «Призначення України» (1938), «Чорноморська доктрина» (1940), «Розподіл Росії» (1941)		28-43 років: поет прозаїк, романіст, літературознавець, публіцист, лікар	
	38-60	Осінь 1943 рік повернення	Літературна і Лікарська діяльність	Ліки під ногами (1943) Публіцистичні статті			Лікар публіцист
Акмеологічні ресурси сценарію							
<p>Зовнішні: емоційна й інформаційна підтримка батьків, метафоричні наративи батька, листування з батьком, книги, літературні об'єднання, навчання. Внутрішні: родинні духовно-моральні цінності, установка на життя, усвідомлення та реалізація свого покликання вміння отримати зовнішній ресурс, витримувати конкуренцію та здійснювати вибір, вольові якості, наполегливість, відданість своїм моральним ідеалам</p>							

⁴⁰Малюк О. Спомини про Юрія Липу // У світлу пам'ять д-ра Юрія Липи. Архівний Збірник до 40-річчя героїської смерті/ Український медичний архів. – Денвер–Чикаго: Б.в., 1984.С. – С. 53.